

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM

József nádor iratai. III. kötet. 1807—1809. Kiadta és magyarázatokkal kísérte *Domanovszky Sándor*. Nagy 8^o 959 lap. A Magyar Történelmi Társulat kiadása. Budapest, 1955. Ára 25 pengő.

Ez a rendkívül érdekes és fontostartalmú vaskos kötet, abban a kiadványsorozatban jelent meg, amelyet a Magyar Történelmi Társulat, néhai elnökének, Gróf Klebelsberg Kunónak kezdesére, „Magyarország újabbkori történetének forrásai” címen indított meg. Anyaga mindössze két év (az 1807 október 2-től 1809 december 12-ig terjedő rövid időszak) eseményeire vonatkozik, tehát arról a korszakról szól, amelyben Magyarország nagynevű utolsóelőtti nádora, legsúlyosabb küzdelmeit vívta az alkotmányos élet fenntartásáért.

Domanovszky Sándor ezúttal is igen nehéz, de éppen olyan hasznos munkát végzett. Az, aki ilyesmivel még nem foglalkozott, nem is tudja kellően méltányolni azt a szemrontó és lélekölő fáradozást, amellyel a rossz papíron sokszor összefolyt, törlekés és javítások következtében szinte olvashatatlanmá vált feljegyzések és fogalmazványok kibetűzése jár. Ugyanilyen terhes, de nem mellőzhető munka volt a temérdek magyarázó jegyzet megírása is, amely nélkül nagyon sok részletet nem is lehetne megérteni.

A lelkiismeretes kiadó a hadtörténetírásnak is kitűnő szolgálatot tett József nádor iratainak III. kötetével, mert ezek az akták a napoleoni háborúknak Magyarországot is elérő hullámcsapásáról s a nemesinsurrectio utolsó szerepléséről szólnak. Röviden összefoglalva: két olyan része van ennek a kötetnek, amely a hadtörténetkutatót is közvetlenül érdekli. Az egyikben a nádornak a magyarországi védőerő alapos megreformálására tett javaslatát, a másikban pedig az insurrectio viselt dolgairól írott terjedelmes naplóját olvashatjuk.

Az 1805-i háború siralmas tanulságai immár elkerülhetetlenné tették a hadsereg s vele együtt az egész honvédelem gyökeres megreformálását. A nyomorúságos pénzügyi helyzet a hadsereg békeállományának nagyfokú csökkentését követelte; ennél fogva olyan tartalék megszervezéséről és gyors kiképzéséről kellett gondoskodni, amely újabb háború kitörése esetén, rögtön alkalmazható legyen.

Ferenc király 1808 május 28-án megküldötte azokat a terveket, amelyeknek értelmében az osztrák örökös tartományok védőrendszerét át akarták alakítani s felszólította a nádort, hogy tegyen ő is sürgős javaslatot a Magyarországon felállítható tartalékok tárgyában.

József nádor június 19-én válaszolt a királynak, csatolva: „Über Reserve und Landes-Defensionsanstalten in Hungarn, mit Bezug auf jene, welche für die conscribirten Erblande veranlasset

werden sollen“ című javaslatát. Majd augusztus 6-án elkészült: „Freimüthige Gedanken eines Hungarischen Patrioten über die Verbesserung des Defensionssystemes seines Vaterlandes“ című részletes emlékiratával, amellyel az 1808-i országgyűlés rendeit akarta megnyerni reformterveinek.

Mivel Magyarországon, a rendes hadseregen kívül, háború esetén a nemesinsurrectióval is számolni kellett, a javaslat két részre oszlik, melyek közül az egyik a hadsereg tartalékának megszervezésével, a másik pedig az insurrectio átszervezésével, vagyis a megváltozott viszonyokhoz való alkalmazásával foglalkozik.

A nádor terve szerint, minden arcvonalbeli- avagy segédszolgálatra alkalmas honpolgár, 17 éves korától kezdve 40 éves koráig, a tartalékhoz számít, amely viszont első és második tartalékra oszlik. Az első tartalék minden magyar gyalogezrednél két zászlóaljából állana, 900, illetőleg 800 főnyi állománnyal. Az első tartalék-zászlóalj elegendő lenne arra, hogy az ezrednél béke idején beálló évi fogyatéket pótolja, mozgósítás esetén pedig teljes hadilétszámmra egészítse ki az ezred 5. sz. sorászólóját.

A 2. tartalék-zászlóalj, az elsőnek felhasználása után, pótestül szolgálna. Mindkettő fegyveres szolgálatra alkalmas egyénekből alakulna s legénységét évente 3—4 heti fegyvergyakorlatra kellene behívni. A nádor jónak látja, hogy az első tartalékhoz szükséges tiszteknek és altiszteknek legalább a fele állandóan meg legyen s az ezrednél mint számfölötti teljesítsen szolgálatot.

A második tartalékba mindazokat soroznák, akik — mai elnevezés szerint — segédszolgálatra alkalmasok. Ezeket vasárnaponként 1—2 órán át lakóhelyükön, havonként egyszer pedig alkalmas helyen nagyobb osztagokba egyesítve, kellene a katonai szolgálatban gyakorolni. Háború esetén a második tartalékból minden sorozrednél egy-egy 800—1000 főnyi zászlóalj alakul. Ezeknek egy részét várórségül kell felhasználni.

A nemesinsurrectio is két csoportra tagozódott volna, tudniillik mozgó- és helyi-insurrectióra. Mivel a kellő előkészítés hiánya mindig nagyon érezhető volt s az insurgens sereg se 1797-ben, se 1800-ban és 1805-ben nem űlhetett fel kellő időben, a nádor most gondoskodni akart róla, hogy ez a minduntalan ismétlődő s az intézmény életrealóságát kétségessé tevő hiba, ne fordulhasson többé elő. Azt javasolta tehát, hogy a pontos összeírás megtörténte után a nádor, mint az insurrectio törvény szerint való főkapitánya, a mozgó alakulatok legénységét előbb kerületek szerint, azután pedig minden kerületben fegyvernem és csapattest szerint is beosztassa.

Majd azt az életbevágóan fontos javaslatot teszi, hogy az insurrectio ruhája, fegyvere és felszerelése, már béke idején is együtt legyen a vármegyék raktáraiban, nehogy — mint addig történt — mindezek beszerzéséről az utolsó pillanatban kelljen gondoskodni.

A kerületi parancsnokokat, ugyancsak béke idején, a hadsereg tapasztalt és máskülönbben is kiváló tábornokai közül nevezné ki a király. Az insurrectiónál törzstiszt is csak az lehet.

aki hosszabb ideig szolgált a hadseregben s az alantos tisztektől is meg kell követelni, hogy legalább az 1797-i és az 1800-i insurrectióban szolgáltak légyen.

A tisztek és altisztek beosztása után, a mozgó insurrectio többi legénységével „mustrát” kell tartani, amelyre 14 napig tartó fegyvergyakorlat következnek. A mustrát követő első év alatt, vasár- és ünnepnapon lakóhelyén kell a legénységet tanítani, minden következő évben pedig egyszer, 14 napi fegyvergyakorlatra kell az insurgenseket behívni.

A helyi insurrectióba a mozgóba nem sorolt egyének tartoznak, 50 éves korukig. Megtörtént összcírásuk után, évente ismétlődő „revisio” alá kerülnek. Ilyenkor kell a legszükségesebb tisztek és altisztek kijelölésének megtörténnie. Fegyvergyakorlat nincs a helyi insurrectiónál s szolgálatra csakis akkor hívják be, ha az országban nincs már se sorkatonaság, se ennek tartaléka, se pedig mozgó insurrectio.

A nádor terveinek megvalósulása s az idevágó rendelkezések gyors és pontos végrehajtása, bizonyára sokat javíthatott az insurrectio átöröklött hibáin, s jócskán megrövidíthette azt az eddig legalább is három hónapra nyúlt időt, amely a felkelés meghirdetése és kivonulása között eltelt. Az országgyűlés 1808 október 11-én meg is szavazta az insurrectióról szóló törvényjavaslatot, de ennek az új törvénynek üdvös hatása csak hosszabb béke esetén nyilvánulhatott volna meg. Sajnos, éppen ez a nyugalom hiányzott, mert az újabb háború kitörése következtében, a király már 1809 április 25-án kénytelen volt fegyverbe szólítani az insurrectiót.

Ennek az utolsó nemesfölkelésnek történetéhez nélkülözhetetlen kútfő, a nádornak ebben a kötetben kiadott, 1809 június 1-től december 12-ig terjedő, 424 oldalnyi naplója. Hamisítatlan, egykorú napló ez, elejétől-végéig, nem pedig évekkel vagy évtizedekkel később. „revideált álláspont” alapján készült emlékirat. József nádor egyszerű, keresetlen szavakkal, sokszor csak vezérszókkal, lelkiismeretesen feljegyzett mindent, amit látott, hallott és tapasztalt s ezeken a feljegyzéseken azután se változtatott semmit. Úgy látjuk tehát ebből a naplóból az eseményeket, ahogyan az író előtt elvonultak.

A nádor nem volt nagy hadvezér: nem is képzelte magáról, de jó szeme és gyakorlati érzéke volt s megjegyzéseivel legtöbbször fején találta a szegyet. Néhány odavetett szóval találóan jellemzi az események szereplőit s működésüket. Feltétlenül őszinte; nem szépít, nem torzít, s nem is hallgat el semmit s éppen ez teszi annyira értékes történelmi forrássá ezt a naplót. Az, aki rászánja magát az utolsó nemesinsurrectio történetének még most is hiányzó szakszerű megírására, József nádor naplójegyzeteiben temérdek érdekes, máshol egyáltalán nem is olvasható adatra fog bukkani.

A magyar hadtörténetírás nagy köszönettel tartozik tehát Do-manovszky Sándornak, aki fáradtságos kutató és közlő munkájával ezt az eddig elzárt kútfőt is hozzáférhetővé tette. —y.

Bánlaky József: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. IX. Rész.* 227 oldal; nagy nyolcadrét, 5 vázlat melléklettel. Kiadta: Grill Károly, Budapest, 1935.

Bánlaky altábornagy hadtörténeti kiadványsorozatának IX. része hagyta el augusztus elején a sajtót. Ez a kötet a Nagy Lajos halála utáni időszak hadtörténeti eseményeivel foglalkozik, Mária. II. (kis) Károly és Zsigmond uralkodásának korával (1382—1457).

A szerző ebben a kötetben is megtartja az események csoportosításánál, ismertetésénél és méltatásánál eddigi módszerét. Az események politikai előzményeinek ismertetése után, időrendben felsorolja és közvetlen módon leírja a hadjáratot s azután minden hadjáratú időszak végén „megjegyzések, elmélkedések” cím alatt összefoglalja és leszűri nézeteit, bírálatát, a hadviselés módja, eredményei és tapasztalatai felől. Az I. fejezet Mária királyné uralkodásának zűrzavaros bel- és külpolitikai bonyodalmaival, a lengyelországi és délvidéki hadjáratokkal foglalkozik. A II. fejezet pedig (kis) Károly király beavatkozásának körülményeivel és az Erzsébet királyné haláláig lezajlott eseményekkel. Az V. fejezet azokat a hadjáratokat tárgyalja, amelyek 1387—1395-ig, azaz Mária és Zsigmond együttes uralkodása alatt folytak le. A VI. fejezet végül a Zsigmond egyedüli királysága alatti bel- és külpolitikai mozgalmakat, a boszniai, török, cseh és huszita hadjáratokat ismerteti.

Fejtegetései mindvégig érdekesek és lekötik az olvasó figyelmét, bár néha aránytalanul részletesebben foglalkozik a politikai háttérrel, személyes és kortörténeti szempontból érdekes részletkérdésekkel, mint amennyire kifejezetten hadtörténeti céllal írt munkában erre szükség lenne. Hadtörténeti szempontból kétségkívül legjobban sikerültek azok a fejezetek, amelyek hadjáratok lebonyolításával, csaták, ütközetek rekonstruálásával foglalkoznak. Bánlaky altábornagy ezekben éles szemmel és mély szak tudással látja meg és boncolgatja a felvonulást, összecsapás, végződés részleteit. Különösen szemléltető a nikápolyi csata leírása. A szerző szerint, Zsigmond király az utolsó percig azon fáradozott, hogy a heterogén seregrészek egységes, központi vezetését szabályozza és kezében tartsa, de minden vállalkozása kudarcot vallott a francia vezérek önféjűsége miatt, akik a magyarokat lenézték és nélkülük kezdték a támadást, hogy ne legyenek kénytelenek a remélt dicsőségben osztozkodni velük.

Zsigmondnak német császárrá és római királlyá való választása, Bánlaky altábornagy véleménye szerint, Magyarországra fényt hozott ugyan és európai súlyát növelte, de belpolitikai szempontból hátrányos volt, mert Zsigmond figyelmét a nyugati események kelleténél jobban elterelték a magyar ügyekről.

Igen sikerült végül a könyv utolsó fejezete, amelyben összefoglaló képet kapunk az akkori magyar banderális szervezetről, a harcegységek tagozásáról, haremódjáról, stb. Mindezekből a szerző azt a tapasztalatot meríti, hogy a tárgyalt időszaknak magyar serege, felszerelés, fegyverzet, harc eljárás terén Nagy Lajos óta alig fejlődött; szellem, fegyelem, harc készség dolgában ellenben

határozottan hanyatlott, ami természetes következménye annak a sok belviszálynak, pártoskodásnak, széthúzásnak, ami az akkori Magyarország életét jellemezte.

A szerző a könyv végén bőséges forrásjegyzékben sorolja fel azokat a kül- és belföldi kútfőket, amelyekből adatait merítette. Sajnálattal nélkülözzük e sorozatban a legújabbkori és igen sok tekintetben eltérő, helyesebb nyomokon járó szakirodalom könyveit.

Markó Árpád.

Carlo Montù: Storia dell' Artiglieria Italiana. I. rész. II. kötet. Nagy 8^o 816 lap, 365 ábrával. Roma, 1955.

Néhány hónappal ezelőtt ismertettük a f. évi I—II. füzetben, ennek az alapvető nagy munkának I. kötetét s íme, máris megjelent ugyanannak a kiváló szerzőnek s ugyanazoknak a jeles dolgozótársaknak tollából, az elsőnél nemkevésbé érdekes és fontos második kötet.

Ez az olasz tüzérségnek 1700 és 1815 közé eső történetét tárgyalja. Mivel azonban Itália története akkor is szorosan bekapcsolódott más országokéba, a szerző — nagyon helyesen — az idegen földön lejátszódott hadieseményeket is érinti, főként a tüzérség fejlődésére való hatásukban.

A hadművészetnek hamisirányú fejlődése (vagy helyesebben hanyatlása) következtében, a tüzérség a XVIII. század elején, legalább is nyílt harcban, elvesztette addigi súlyának nagyobb részét s így másodrangú tényezővé süllyedt. Természetes, hogy voltak kivételek is, amikor a tüzérség döntő sikerrel működött, miként azt Savoyai Jenő hercegnek a spanyol örökösödési háború folyamán vívott csatái tanúsítják.

De látunk ilyen kitűnő példát a várharcban is, tudniillik Torino 1706-i védelmét, ahol a piemonti tüzérség parancsnoka — Solaro della Margherita — nagyon okosan és ügyesen alkalmazta a tűz egyesítését, felismerve és gyakorlatban is megvalósítva azt az elvet, amely később a tüzérség harcának alaptörvénye lett.

Azonban nem csak ebben az esetben, hanem a parmai és a guastallai (1754 június 29. és szeptember 19.) csatában is fontos szerepe volt a piemonti tüzérségnek. Ezekben a harcokban tüntette ki magát Vittorio Amadeo Seyssel őrgróf, aki később, 1757-től 1749-ig, a piemonti tüzérség „Nagymestere” volt. Szerencsére az ottani uralkodóknak, főként pedig II. Vittorio Amadeonak és III. Carlo Emanuelenek, megvolt az a nagyon hasznos tehetségük, hogy felismerték és kellően alkalmazták a valóban értékes férfiakat. Ilyen volt például Lorenzo Bogino miniszter, a bázulatos szervező, aki — bárha nem volt katona — a taktikához és a stratégiához is értett.

A Piemontban épült legfőbb várak tervét Giuseppe Ignazio Bertola, hírneves mérnök, dolgozta ki; de ezenkívül a tüzérség fejlesztése terén is nagy érdemei voltak. Neki tulajdonítható a szétszedhető hegyiágyú feltalálása és mindenekelőtt a tüzérségiskola megteremtése 1759-ben.

Úgyancsak a XVIII. században, nagyot fejlődött a genovai

tűzérség is. A régi követő mozsár helyébe a bombavető mozsár kerül s a bronz kezdi kiszorítani a vasat az ágyúöntő műhelyekből.

A XVIII. század végén, Velence egyik jeles fia — Angelo Emo — a tunisi hadjáratban a dicsőség utolsó sugarát vetette Szent Márk egykor olyan hatalmas köztársaságára. Ő volt a lagunák utolsó hőse. Emo szerkesztette az úgynevezett „úszó ütegeket”. Ezeket eleinte 40- és 60-fontos ágyúkkal, majd később a Gasperoni öntötte 250- és 500-fontos mozsarakkal szerelte fel.

Foglalkozott egy olyan lövészerszám tervével is, amely az ágyú és a mozsár tulajdonságait egyesítette volna magában. Végül pedig a velencei arzenálban, a már meglevő alsóbbfokú iskola mellé, valóságos tűzér főiskolát alapított.

Itt kell közbevetnünk, hogy Velence tűzérsege, a szakadatlan politikai hanyatlás ellenére is, mindvégig kiváló és hatalmas volt. Ez abból is kitűnik, hogy 1797-ben, vagyis a köztársaság bukásakor, az arzenálban 5295, a várakban pedig 4468, mindössze tehát 9761 (közte 3812 bronzból öntött) tűzér lövészerszámot írtak össze.

A XVII. században spanyol uralom alá jutott Milano tűzérsegéről nincs sok mondanivaló. A spanyolokat 1707-ben az osztrákok váltották fel s ettől fogva történt is többféle intézkedés a haderő s vele együtt a tűzérség fellendítésére.

Az Esték tűzérségében se történt a XVIII. század első évtizedeiben újítás, a XVII. század alkonyán fennállott állapothoz viszonyítva. De III. Ferenc herceg, 1749-ben visszatérve trónjára, rögtön hozzálátott tűzérségének újjászervezéséhez. Az arzenált a modenai cittadellába helyezte át s új lövészerszámokat öntetett.

Bologna tűzérségének, úgyszólván az egész XVIII. századon át, nem nyílt alkalma harci babérok szerzésére. Az 1700-as évek elején le is szállították a bombászok állománvát. Azonban a spanyol- és az osztrák-örökösödési háború, kis tűzérségének szaporítására és újjászervezésére intette a bolognai tanácsot. De a bolognai tűzérseget azután is még sokáig, csak békés működésben látjuk.

Toscanában a XVIII. század első 37 évében, mi sem zavarta meg a békét. De a nagyhercegek, a területüktől nem messzire dúló háborúk hatása alatt, lehetőség szerint gondoskodtak a várak, főként pedig Livorno, biztosításáról. Attól fogva, hogy Lotharingiai Ferenc István jutott Toscana trónjára, ismét csak a béke és nyugalom korszaka következett, tehát olyan időszak, amely az ország katonai fejlődésének alig kedvezett.

Az Egyházállamban nem hiányzott ugyan a tűzéranyag s a hozzávaló személyzet: de annál inkább hiányzottak a rátermett vezetők, akik számottevő hadsereget tudtak volna teremteni s ügyesen tudták volna a harctéren alkalmazni. Tudvalevő, hogy a pápai csapatok 1708 márciusában teljes kudarcot vallottak a császáriakkal szemben. Az elavult fegyverek nagyon rossz karban voltak s a tűzérség vonatát úgyszólván mire se lehetett használni.

Itália déli felében 1707-ben született meg s 1734-ig állott fenn, az osztrákok nápolyi alkirálysága. Midőn 1754- és 55-ben Bourbon Károly hódította meg ezt az országot, első gondja a had-

erő megszervezése volt, amiben apja, V. Fülöp spanyol király, mindenképen támogatta, ott hagyván Károly rendelkezésére, a tűzérsséggel bőven ellátott hódító seregek majdnem a felét.

El kell ismerni, hogy a tűzérsség szervezése erélyesen és gondosan történt. A tűzérsszázadok számára tüstént ujoncokat toboroztak; tiszteket szerződtek, az utóbbiakat nagyobbára más fegyvernemektől véve el, 1736-ban Gróf Balbasor ezredes gyakorlati tűzériskola felállítását javasolta, tisztek, altisztek és közlegények számára. Az iskola nemsokára meg is nyílt.

A tűzéranyag, egész Itáliában, igen keveset változott a XVIII. század első felében. Ekkor is még sokféle öblű és szerkezetű lövészerszámot alkalmaztak. Említésre csupán a „Colubrinák“ fokozatos eltűnése méltó, ami a Vallière-rendszernek Franciaországban 1752-ben történt elfogadásával kapcsolatos.

A Vallière-rendszer nem gondoskodott különleges „ezred-ágyúról“. Ezt a célt a 4-fontos ágyú szolgálta. Azonban, a poroszokat utánozva, „svéd-rendszerűnek“ mondott könnyű 4-fontos, 390 kg. súlyú ágyút is alkalmaztak, amelynek csöve csak 17 kaliber hosszúságú volt.

Ennek az ágyúnak talpán már irányzócsavart használtak, de ez az újítás sok ellenvetéssel találkozott, úgy, hogy emiatt újból visszatértek a régi irányzóékhoz.

Bertola szétszedhető hegyiágyúját már előbb említettük. Az „à la nouvelle invention“ néven ismert ágyúk Itáliában is elterjedtek. Ezeknek egyik jellemző vonása a gömb- vagy pedig körtealakú kamara volt. Egyenlő hatás mellett, rövidebbek és könnyebbek is voltak a közönséges ágyúknál, de nagyon vastag csőfaruk miatt, különleges talpra szorultak. Azonban ez a talp, a cső könnyűségénél fogva, túlságosan erős próbára volt téve.

Csakúgy mint azelőtt, a XVIII. században is kísérleteztek hátultöltő ágyúkkal. Chiappo torinoi ágyúműves több 4-fontos hátultöltő ágyút készített, amelyek a harctéren is kiállották a próbát. A csövet függőleges síkban mozgó ék zárta el, amely — az addigi mintáktól eltérően — nem szabadkézzel, hanem mechanikai úton volt mozgatható.

Mint szorosan a tűzérszakmába vágó újítást kell megemlítenünk, hogy a XVIII. században már többen foglalkoztak lövéstáblázatok összeállításával. A legelsőket Sigismondo Alberghe-tti szerkesztette. Azonban ezek a táblázatok csupán a tarakból vagy a mocsárból való lövéshez voltak használhatók. Az ágyúból továbbra is a régi gyakorlati szabályok szerint lőttek.

Nagy Frigyes porosz király, hosszú háborúi során alaposan megreformálta a hadvezetés művészetét, s újításainak Itáliára is volt hatása. Nagy Frigyes hadjárataiban tisztán látjuk az állás-harcról a mozgóharcra történt átmenetet. Az ő hadviselésében a tűzérsség, ha eléggé könnyen mozgott, igen fontos és hasznos szerephez jutott. A király, a lovastűzérsség megteremtése útján, nagy lépéssel vitte előbbre ezt a mozgékonyt.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Frigyes még nem alkalmazta rendszeresen a tűzértömegeket; csak akkor folyamodott hozzájuk, ha a térszín engedte s a szükség parancsolta.

Itáliában a szóbanforgó évszázadnak legkiválóbb tűzére a

tudós és szervező Alessandro Vittorio Papacino volt. Az ő érdeme, hogy eddigelé mellőzött tantárgyak is helyet kaptak a torinói tüzériskolában s még inkább az, hogy a tüzértudomány összefoglaló kézikönyvét megírta. Tagja volt annak a bizottságnak is, amelyet 1750-ben állítottak össze Piemontban, avégből, hogy a tüzérszakmába vágó különféle tanulmányokat végezzen és javaslatokat tegyen, főként az ágyúcsövek öble és súlya tárgyában.

De ennek a bizottságnak munkájától függetlenül is sok és fontos újítás történt. Így például Francesco Jenner tüzérskáplár ötnegyedfontos, kovácsolt vaságvút szerkesztett. Doria del Moro alhadnagy pedig 30 karabélycsőből álló kétsoros, hátultöltő seregbontót. Anton Mario Curiazio olyan ágyúszerkezetet javasolt, amelynek alkalmazása esetén óránként ötvenet lehet löni; de kísérletei nagyon rosszul sikerültek.

De Buttet tüzérezredes olyan csövet gyártott, amelynek egyik felében ágyú-, a másik felében tarackfúrat volt. Szükség szerint vagy az egyik, vagy a másik végét lehetett előre, vagyis a lövés irányába fordítani. Gabalone di Salmour fogasívű irányzógépet szerkesztett.

Piemontban 21-28 kaliber hosszúságú, 4-, 8-, 16- és 32-fontos ágyúk voltak használatosak. Papacino egy, mindössze 65—75 kg. súlyú, 16-, vagy öszvérháton szállítható ágyúcskát is említ, de hozzáteszi, hogy nem sokat ér. Volt Piemontban 170 mm. öblű, hengeres kamarájú taboritarack, továbbá sok mozsár is. Az utóbbiaknak csőfarán volt az egyetlen csőcsap.

A csöveket általában hél nélkül, tömören öntötték s azután kifúrták.

A nápolyi királyságban, a XVIII. század második felében, kétféle rendszerű tüzér lövőszerszámot alkalmaztak. Az egyik, amely „a régi eljárás szerint“ készült, megegyezett a Vallière-rendszerrel. „Az új eljárás szerint“ készült tüzéryanag az előbbinél rövidebb és vékonyabb csövű volt. Különösen a 12- és 24-fontos ágyúk, valóságos tarackok voltak.

A VIII. fejezetben behatóan foglalkozik a szerző a francia forradalmi és a napoleoni háborúkkal, még pedig négy alapos oknál fogva.

1. Ezekben a háborúkban Itália sorsa is kockán forgott.
2. Napoleon, saját bevallása szerint is, olasz volt. („Io sono più italiano e toscano che còrso“).
3. Ezeknek a háborúknak során 500.000 olaszt soroztak be a francia hadseregbe s ebből a félmillióból csupán 100.000 látta viszont a szülőföldjét.
4. Napoleon tüzértaktikája, főként pedig az egyesített tűzű tömegek alkalmazása, ma is érvényes alapelv s ennek köszönheti a tüzérség mostani kiváló fontosságát.

Sajnos, a szükreszabott tér nem engedi, hogy az itáliai tüzérségnek 1792 és 1815 között történt fejlődését részletezzük. Arra kell tehát szorítkoznunk, hogy a napoleoni háborúkban játszott szerepét igen röviden érintsük.

Már az 1799-i schweizi hadjáratban különösen kitüntette magát a Luigi Capello őrnagy parancsnoksága alatt harcolt olasz tű-

zéség, mind a március 15-i bormioi, mind pedig a reákövetkezett többi ütközetben.

Azonban a Napoleon oldalán harcoló itáliai tüzérségnek, az első években, Domenico Pino és Lahoz tábornokok voltak a legnevezetesebb alakjai. Mindkettő 1796-ban állott francia szolgálatba s rövidesen a legmagasabb rendfokozatba emelkedett. Hasonlóan kiváló Giovanni Paolo Calori tábornok is, aki 1802 februárius 19-től kezdve, a Napoleon elnöksége alatt alakult Olasz Köztársaság tüzérségének újjászervezője volt.

Meg kell említenünk Giacinto Biondini kapitány hőstettét is, aki az 1800 március 30-án Corte Olona mellett vívott ütközetben, egy égő lövészeres kocsi vonszolt félre s ezzel megakadályozta a többi lövészeres alkalmatlanság felrobbantását.

1805 október 29-én, a caldieroi csatában, Massena egész tüzérsége olasz volt s mindvégig vitézül viselkedett. A főserég 370-ik „Bulletin“-jében azt olvassuk, hogy az 1805 december 2-án vívott austerlitz csatában, az olasz gárda tüzérsége nagy dicsőséget szerzett magának.

Az 1806-ban Poroszország ellen megindult háborúban, az olasz tüzérséget Colberg ostromára küldötte Napoleon. Ott esett el Pietro Teulii tábornok, az olasz hadosztály parancsnoka.

1807 végén Junot, 25.000 főnyi hadtest élén, megszállotta Portugalliát. A megszálló hadtestben sok olasz volt, természetesen tüzérség is. 1808 és 1814 között, a spanyolországi Gerona, Rosas, Tarragona, Sagunto és Valencia ostrománál tüntette ki magát az olasz tüzérség.

Az Ausztria ellen 1809-ben megindított háborúban, Beauharnais alkirály seregében három teljes olasz hadosztály harcolt, az április 16-i sacilei csatától kezdve, a június 14-i győri csatáig. A francia főseréghez beosztott itáliai tüzérség, egy részét alkotta annak a 100 ágyúból álló tömegnek, amely július 6-án, a wagrami csatában, előkészítette és támogatta a támadást.

1812 nyarán kezdette meg Napoleon a végzetessé vált háborút Oroszország ellen, amelyben Itália is temérdek vért áldozott. Az orosz földre vitt 27.397 főnyi olasz haderőből mindössze ezer fő tért vissza. Ez a hadtest résztvett a Moszkváig tartott győzelmes előnyomulás minden nagyobb harcában s a borzalmas visszavonulás közben pusztult el. A tüzérség vesztesége óriási volt: 58 ágyúja, 391 lövészeres kocsija és 702 különféle szállító alkalmatlansága, egytől-egyig ott maradt az orosz hómezőkön. Személyzetéből is csak egy kis csapat menekült meg.

Az 1815-i háború során, az olasz tüzérség hatásosan működött közre Napoleon utolsó győzelmeinek kivívásában: így Lützennél és Bautzennél is. Armandi ezredes olasz tüzérsége pedig hősiessé küzdött a lipcei csatában és végül a hanau ütközetben.

Végül még ideiktatjuk a „Grande Armée“ egyik napiparancsából, az olasz csapatoknak szóló dícsérő szavakat, amelyeket maga Napoleon mondott tollba:

„Azok a kitűnő szolgálatok, amelyeket ebben a hadjáratban az olaszok tettek nekem, nagy örömmel töltötték el. Az ellenség megannyi csábítása és a sok rossz példa ellenére is csorbítatlan hűségük, félelmet nem ismerő viselkedésük s a balsors köze-

pette is bebizonyított állhatatosságuk, valóban megthatott. Mindez megerősíti azt a véleményemet, hogy ereikben most is buzog még a világ urainak vére. Talán nincs már messze az az idő, amikor Itália neve újból teljes fényében fog ragyogni.“

Gyalokay Jenő.

Ajtay Endre: *A m. kir. kassai 5. honvéd-huszárezred története, 1868—1918.* 4^o 326 oldal, 16 különálló harctéri felvétellel és arcképcsarnokkal, számos szövegvázlattal és harctéri helyzetvázlattal. Kiadta: Held János könyvnyomdája Budapest, 1935. Kapható: Ecker Kálmán könyvkereskedésében Budapest, VIII., Vas-utca 12.

Az 5. honvéd-huszárezred emlékbizottsága — mint a könyv előszavában olvassuk — Ajtay Endre alezredest, a m. kir. Hadilevéltár egyik osztályvezetőjét kérte fel az ezred történetének összeállítására. A szerző a Hadilevéltárban és a bécsi Kriegsarchivban található eredeti hadművelleti iratokra támaszkodott s azokat egészítette ki az ezred tagjaitól gyűjtött adatokkal, amelyek között sok értékes harctéri napló is volt. Feladatát szerencsésen oldotta meg; ezt az ezredtörténetet is méltán sorolhatjuk a legjobb ilyentermészetű munkák közé. Az eseményeken kívül álló tárgyilagos kutató szemével bírálja és mérlegeli a rendelkezésre álló adatokat és — sine ira et studio — ismerteti az ezred viszontagságos útjait, áldozatos harcait. De a krónikás száraz álláspontján felül is tud emelkedni, amikor lendületes szavakkal ecseteli ennek a vitéz huszárezrednek sokszor bebizonyított bátorságát, ügyességét és a harcokban tanúsított megbízhatóságát.

Az ezred törzse és I. osztálya Kassáról, II. osztálya Nyiregyházáról indult az orosz hadszíntérre, s végigharcolta annak minden nevezetesebb csatáját és ütközetét. A Kárpátokban, a San vidékén, a gorlicei áttörés utáni harcokban, mindenütt kitartóan verekedett, s különösen kitüntette magát, a magyar huszárnak annyira szokatlan mocsárvidéki szívós harcokban, a pripiatji arcvonalszakaszon. Brussilow 1916-iki nagy támadása alatt az ezred, önhibáján kívül, olyan helyzetbe került, hogy az oroszok a mély árkokba szorított századokat körülfogták s parancsnokával együtt foglyulejtették az ezredet. A körülzárás elől szerencsésen megmenekült töredékekből alakult Erdélyben az új 5. honvéd-huszárezred, amelynek fontos szerepe jutott az oláhok elleni hadjáratban. A háború utolsó évében az olasz harctéren, a Piave mentén s a Montello vidékén harcolt az összeomlásig.

Az ezredet Hegedűs Pál ezredes vezette a harctérre s később mint dandár- majd hadosztályparancsnok, az egész háború alatt vele együtt harcolt s ugyancsak ő vezette teljes rendben és tökéletes fegyelemben haza. Az ezreddel végrehajtott egyik raidjéért a Mária Terézia-rend káptalanjától az arany vitézségi érmet kapta. Ugyancsak az arany vitézségi érmet szerezte meg az ezred élén József főherceg vezérezredes, amikor a Piave melletti harcokban, a rendkívüli veszteségek miatt megrendült ezrednek egy részét, a leghevesebb tűzben, személyesen vezette a Falze mellett épült hadihídhöz. Az ezred tisztikara a világháború alatt nagyon

kitüntette magát. Egyik tagját, Farkas Zoltán főhadnagyot, arany-sarkantyús vitézzé avatta IV. Károly király a koronázás alkalmával.

A későbbi történetkutatások számára igen fontos, hogy a könyvben megtaláljuk az ezred megalapítása óta (1868) annak kötelékében szolgált tisztek teljes névsorát. Hiányoznak az ezred veszteségeire, kitüntetéseire és létszámára vonatkozó adatok. Ez a hiány — sajnos — nagyon sok ezredtörténetben található, azokéban, amelyeknek iratai elszakított területen maradtak. (Az 5. honvéd-huszárezredé Kassán.) A könyvet néhány érdekes harctéri fényképfelvétel és a világháborúban szolgált tisztikar arc-képcsarnoka fejezi be.

Markó Árpád.

Viszota Gyula: *A Széchenyi-híd története, az 1836-i XXVI. T. C. megalkotásáig.* — 8° 144 lap, számos képpel. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1935.

A tudós szerző, Széchenyi István életének és korának legalaposabb ismerője s így hívatott tolmácsa is, az eszme megpendítésének századik évfordulójára írta ezt a művét, amely Széchenyi nagy alkotásának, a róla elnevezett lánchídnak keletkezését örökíti meg.

Traianus császár aldunai hídjának s a XII. században épült regensburgi hídnak rövid ismertetése után, a magyarországi tervezetéseket írja le a szerző, Zsigmond király tervétől kezdve, Malvieux József 1831-i javaslatáig. Ez a fejezet minket katonákat is közelről érdekel, mert őt olyan tisztről emlékezik meg, akik a lánchíd kérdéséhez is hozzászóltak.

A sort 1820-ban a nagy tudású, de inkább külföldön méltányolt gróf Karacsay Fedor vezérkari kapitány nyitja meg.¹ Karacsay nem készített tervet, de felhívta a kételkedők és aggodalmaskodók figyelmét, a Garonne 19-íves, 350 öl hosszú bordeauxi hídjára, amelyet egy vállalkozó társaság 7 millió frank költséggel épített fel.

Ugyancsak 1820-ban jelent meg Rittig András tüzérkapitány cikke a bécsi „Conversationsblatt“-ban, amelyben azt vitatja, hogy Buda és Pest között, a Campmiller mérnök által 1819-ben tervezett állandó híd meg is valósítható.

A „Magyar Kurir“ 1825 május 6-i száma újabb tervet közölt, amelynek szerzője a székely Baritz György mérnökkari kapitány volt. Ő már, angolországi példákra hivatkozva, vasláncon függő hídat javasol, még pedig egy, két, vagy három pillérral. Különös, hogy Baritz nagy haladást mutató terve nem keltett visszhangot, sőt, mi több, Széchenyi nem is ismerte ezt a javaslatot.

A „Tudományos Gyűjtemény“ 1828 februáriusi számában látott napvilágot, Trattner Károly mérnökkari kapitánynak: „Egy függőhídnak felállításáról Buda és Pest között“ című értekezése. Ebben közli az első függőlánchídnak, a Tweed-folyón épített

¹ Életrajza a Hadtört. Közlemények 1927. évfolyamában olvasható. (99. és k. ll.)

Union-hídnak rajzát s a magyar fővárosban is ilyennek építését ajánlja. Azonban ennek a javaslatnak se volt foganatja.

Végül 1852 második felében, Gózonv Dániel volt insurgens főhadnagy szólalt meg, de: „Miképen lehessen Pest és Buda közt a Dunán álló Hídat vagy akármely más Köz haszonra állítandó Épületet a Köz Kintstár vagy akármely actionaria Társaság pénze nélkül elkészíteni? stb. arról alázatos Projectum“ című cikkét a cenzura nem találta közlésre alkalmasnak.

A szerző ezután behatóan ismerteti, hogyan érlelődött meg Széchenyiben az állandó híd eszméje; továbbá ismerteti a Híd-egyesület munkásságát is. Majd az országgyűlés első határozatával, tudniillik az országos küldöttség kirendelésével s az utóbbinak munkájával foglalkozik. Ezt követi az országgyűlés első izenetváltásainak, az országos küldöttség újabb megbízatásának s a két testvérvárossal folyt tárgyalásoknak részletes leírása. Végül pedig az országos küldöttség és az országgyűlés további munkásságát olvashatjuk, a király beleegyező leírata nyomán véglegesen megszövegezett törvénnyel együtt.

Sz — ő.

Markó Árpád: *A lipitói kuruc hadjárat 1709 augusztusában* (Akadémiai székfoglaló.) 8 ° 98 lap, 2 vázlattal és egy facsimilével. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1955.

A magyar hadtörténelemben két olyan, sokszor emlegetett eseménysorozatra bukkanunk, amelyről a nagyközönség 90 százalékanak merőben hamis fogalmai vannak. Az egyik: II. Rákóczi Ferenc felkelése, a másik: az 1848—49-i függetlenségi harc. Mindkettőnek közkézenforgó, nem szakértők tollából eredő leírásait, nagyobbára apró sikerek, vagy éppen felsikerek rikító színezése s a kudarcok elhallgatása, vagy legalább is nagyfokú tompítása jellemzik. Az ilyen, csupán a nemzeti hiúság istápolására szánt feldolgozásokból sohase tudhatjuk meg az igazságot, amelynek kiderítése minden történelmi kutatásnak legfőbb célja.

Rákóczi halálának 200-ik évfordulója időszerűvé tette a kuruc-labancvilág hadieseményeiről kialakult és már nagyon meggyökeresedett tévedések eloszlátását, a nemzeti büszkeségnek rendszerint kevésbé hízelgő, de annál tanulságosabb történelmi igazságot téve helyükbe.

Markó Árpád alezredes, az eddig szintén rosszulismert 1709-i lipitói kuruc hadjáratot választotta akadémiai székfoglalója tárgyául. Széleskörű és mélyreható forráskutatással, valamint szakszerű, tárgyilagos kritikával, sikerült is ennek az eseménynek minden fontosabb részletére világosságot derítenie, úgy, hogy a későbbi kutató és feldolgozó alig fog hozzátehetni valami fontosabb adatot.

Ez a lipitói hadjárat se lélekemelő, sőt inkább lehangoló olvasmány, de szinte kivonatossan összesűrített jellemző képe a kuruc hadvezetés és hadviseelés lépten-nyomon mutatkozó fogyatkozásainak és halfogásainak. Mert miről is volt szó? Egy, nem is valami ügyesen megerősített, hosszúranyúlt s elégtelen csapatokkal védett császári sáncrendszer megtámadásáról, a védőnél legálább háromszorta nagyobb támadóerővel, tehát olyan körülmé-

nyek között, amelyek a feladatnak csak félig-meddig helyes megoldása esetén is, teljes sikerrel bíztattak.

Mind a fejedelem, mind Bercsényi, fontosnak látta a lipthói sáncok elfoglalását, amelyek a Vág völgyének a Magas- és az Alacsony Tátra között, a Béla-patak mentén nyúló részét zárták el. Annál különösebb, hogy se Rákóczi, se alteregoja, nem vett részt ebben a vállalatban, pedig — legalább is egyiküknek — ott lett volna a helye. Rákóczi azonban a főcsoport vezetését Csáky Mihály altábornagyra bízta, aki tulajdonképpen nem is volt katoná. Tudása, tapasztalása, egyébként való rátermettsége egyaránt hiányzott. De gróf volt s ez a körülmény, a kuruc főhadiszálláson uralkodott felfogás szerint, már magábanvéve is eléggé képesítette ilyen fontos és nagy felelősséggel járó alkalmazásra is.

A kurucok támadása augusztus 4-én sikerrel kezdődött, bárha a két harccsoport együttműködése nagyon hiányos volt. Ámde Csáky nem merte a kivívott előnyt kizsákmányolni, sőt lefogta a nyomatékosabb fellépést sürgető alvezérek kezét is. Az egyre jobban elposványosodó harc augusztus 9-ének alkonyáig folyt ugyan, de végre is — minden elfogadható ok nélkül — a kurucok visszavonulásával végződött.

Kétségtelen, hogy Gróf Jörger von Tollet császári tábornok vitézül védte maroknyi csapata élén a lipthói sáncokat, de az is bizonyos, hogy már nem bírta volna sokáig az ellenállást. Éppen ezért nem fogadható el kuruc részről az a mosakodás, hogy felmentő császári sereg jövetelétől tartottak s emiatt kellett a támadást abbahagyniok. Helyénvaló vezér arra törekedett volna, hogy minél gyorsabban — az első, vagy legkésőbb a második napon — kieroszakolja a döntést, még mielőtt segítséget kaphatna a szorongatott császári védőcsapat. Úgy látszik, ez a mindvégig elmaradt felmentőhad volt az a mumus, amellyel Csákyt rossz tanácsadója — Babocsay brigadéros — ijesztgette.

Csajághy brigadéros, ezt a harcot bírálgatva, találóan írja, hogy: „Malitiát nem gondolhatok egyikben is Tiszt Uraimék közül, de vigyázatlanág, gondatlanság és tunya lágyság megvolt. Frissebben, keményebben, gondosabban, szívessebben s áthatatosabban kellett volna Generális Uraméknak az operatiót folytatni, s az Isten megáldotta volna az megmutatott jó szerencsével“.

Ebben a lipthói hadjáratban is megisméltődött a kuruc háborúban olyan gyakran észlelt jelenség, hogy egy jó s alapjában véve egyszerű hadműveleti terv megbukik a végrehajtó közegek hibájából. Pedig akkor, a felkelés alkonyán, mindenáron sikerre kellett volna Rákóczinak törekednie. Végzetes hiba volt tehát, hogy ennek a vállalatnak vezetését olyan emberre bízta, akinek katonai téren megnyilatkozó gyöngeségét maga is jól ismerte. Így azután a lipthói sáncok megtámadása is csak azoknak a harccoknak a számát szaporította, amelyekben a császári csapatok aránytalanul erősebb kuruc hadakon vettek diadalt.

Csáky váratlan meghátrálása két súlyos következménnyel járt. Az egyik az volt, hogy Rákóczi hadműveleti terve meghiúsult s a siker esetén várt térhódításból semmi se lett; a másik pedig a környék lakosságának gyors hangulatváltozása volt. A lipthóiak nem bíztak többé a felkelés diadalában: nem támo-

gatták tovább Rákóczit, sőt — más megyék nemességével együtt — siettek hűséget esküdni a királynak.

A visszavonulás nagyon megbomlaszthatta a kurucokat, mert a főhadiszálláson tartózkodott Des Alleurs francia altábornagy ezt írta róluk: „...a magyarok szokott hebehurgvaságukkal vonultak vissza és csakis az ellenség gyenge voltának köszönhető, hogy még tarthatják magukat egy ideig, mert se bátorságukban, se pedig katonai fölényükben nem lehet bízni“.

Markó Árpád okmánytárral is kellően ellátott s az Akadémián általános tetszéssel fogadott igen alapos és meggyőző tanulmányát, melegen ajánljuk a hadtörténelem minden barátjának figyelmébe.

—y.

Markó Árpád: *II. Rákóczi Ferenc, 1676—1735. Kis 8° 80 oldal.* Kiadta a Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1935.

„Mi a magyarázata annak, hogy ezeréves magyar történetünk sok dicsőséges alakja közül a magyar nemzet kegyeletében, rajongó megemlékezésben, messze kimagaslik II. Rákóczi Ferenc nagysága? — kérdi Markó Árpád dióhéjú remekműve elején és erre a kérdésre olyan szabatosan, olyan tömören és a magyar lélek ismeretéről olyan kétséget kizáró bizonyosságot téve felel, hogy szinte minden mondata márványt és vésőt érdemel. Valóban: a magyar ember előtt ma; 200 évvel halála után, az eszményiségtől való, mondhatnók teljes elfordulás idején, a gépkorszak derekán, még ragyogóbb fényben tündöklik a nagy fejedelem alakja, mint előbb, mint bármikor máskor. Ennek okát Markó Árpád abban látja, hogy Rákóczi Ferencet lelki nagysága és önfeláldozásig menő önzetlensége egyenesen kiválasztotta arra, hogy a szabadságáért mindenkor lángoló magyarnak eszményképe legyen.

A világtörténelem Rákóczinál sok keményebb és elszántabb forradalmárt, sok szigorúbb katonát és sok nagyobb hadvezért ismer, de emelkedettebb, tisztultabb, idealizmustól áthatottabb vezért keveset.

Rákóczi a császár keresztfia, országnyi birtok úra, mint „német birodalmi herceg“ valóban kedve szerint élhetett volna, de ehelyett leszállott születésének, rangjának magasztaláról, sorsát összekötötte a nép sorsával s ő, kinek a szó eszményi értelmében vett szabadság semmi vonatkozásban se hiányzott, minden földi javát feláldozta népe szabadságáért. Spártai erkölcs és nagyság ez, mely méltán ragadja magával a lelkeket.

Rákóczi nagyságát és hívatottságát — magyar példaktól elütően — már kora is felismerte, csak — magyar példákhoz hűen — nem méltányolta kellően. Az elcsigázott s a török uralom nem sokkal cuyhőbb folytatásként reánchezdő bécsi elnyomástól végképpen elkeseredett nép, eleinte Messiásként üdvözölte Rákóczit, elszántan sereglétt zászlaja alá, később azonban lelkesedése lelohadt s a nagy fejedelmet cserben hagyta az, akit meg akart menteni. De a szabadságharc bukását elsősorban nem a köznép okozta, hanem a megígért francia és olasz segítség elmaradása, nem utolsó sorban pedig az, hogy Rákóczi vezérei közül legtöbben

jobban értettek az egymás közti civakodáshoz és hiúsági kérdések bolygatásához, mint a haditudományokhoz.

A nagy fejedelem bámulatosan sokoldalú műveltséggel dicsekedhetett. Mint katona is tökéletesen megálta volna helyét, ha megfelelő alvezérekre, segítőtársakra talál. Harcászati- és csataterve mindenkor alaposan átgondoltak, jók voltak; sokszor a balszerencsén, még többször alvezérei hibáján múlt, hogy a végrehajtásban mégis csütörtököt mondtak.

A szabadságharc elbukása után Rákóczinak nem kellett kegyelem, nem kellett semmi, önként elhagyta az országot és inkább holtá napjáig száműzetésben élt, semhogy azt az ügyet, melyért síkra szállt, elárulja. Markó Árpád találóan állapítja meg, hogy „a magyar ember gondolkodásmódjára jellemző az, hogy ezeréves történetünk alakjai közül leginkább azoknak emlékét őrzi meg különös kegyelettel, akik egy nagy eszme érdekében vívott küzdelem után sikertelenül elbuktak“. A szerzőnek általában is, de Rákóczi esetében különösen igaza van; Rákóczi sorsa különösen meghat bennünket, mert a nem az ő hibájából bekövetkezett bukás következményeit szinte emberfeletti fenséggel és apostoli megadással viselte.

Markó Árpád műve remekbe készült összefoglalás a nagy fejedelem életéről és tragikumáról. Szabatosabb, tömörebb, tárgyilagosabb és elrendezésében tökéletesebb már nem is lehetne.

A Magyar Szemle „Kincses-tára“ mindenképpen méltó művel szaporodott. A. E.

Ehrenbuch unserer Artillerie. *Bearbeitet von Generalmajor a. d. Hugo Kerchnawe*, unter Mitwirkung eines Kreises höherer Artillerioffiziere. Herausgegeben vom Reichsbund der Artillerievereinigungen Österreichs. 1935. Wien. VI. Mariahilfer Str. 105. Band I.

Huszonegy éve, hogy eldőrdültek az első ágyúlovések. A háborúban résztvett idősebb nemzedék kezd kipusztulni, sok szép, eddig le nem írt haditény pedig feledésbe megy. Éppen ezért örömmel kell fogadnunk, hogy most, 17 évvel a háború befejezése után, a neves szerző, Kerchnawe tábornok, illetve a szerkesztő bizottság tollából, gyönyörű mű jelent meg, mintegy apoteozisául a legelhanyagoltabb fegyvernemnek, a tüzérségnek, mely régi hadseregünkben, sajnos, a hamupipőke szerepét játszotta.

A munka előszavában az egykori hadsereg tüzérségének utolsó felügyelője, Goglia tábornok, felemlíti, hogy államjogilag jofórmán lehetetlen lett volna helyes címet adni ennek a műnek, mert hiszen a tüzérség csak 1804 óta volt császári, mivel 1740-től 1745-ig Magyarország és Csehország királynőjének tüzérsége volt, mely később cs. kir., azután cs. és kir. lett. Ott találjuk azonban mellette a világháborúban, fiatalabb testvéreit, a honvéd- és a Landwehr-tüzérséget is.

Ezért nevezik a szerzők a „mi tüzérségünknek“ és ennek emlékét akarják megörökíteni.

A könyv I. kötete tüzérségünk fejlődéséről számol be, feltárva a sok okot, körülményt, amely miatt mindig mostoha gyer-

mekek maradtak Szent-Borbála fiai. Mégis minden háborúban kitűnően beváltak. A világháború alatt kellett a hosszú békecévek mûlasztásait pótolni.

A Monarchia tûzérsege 1914 augusztusában összesen 1754 tábori ágyúval (közte 198 volt a honvédségé), 420 tábori tarackkal, 208 hegyi ágyúval és 96 hegyitarackkal, továbbá 112 nehéz tarackkal vonult hadba. Ehhez számítandó még a vártûzérség 72 nehéz lövege (közte 24 darab 50.5 cm. mozsár) és 208 közepes-öblû lövege. Vagyis a lövegek száma összesen 2842 volt. A háború kitörésekor a repülõelhárító tûzérséget még nem ismertük. Megjegyzendõ, hogy a világháború kezdetén a mi tûzérségünk volt a leggyengébb.

A mozgósítás befejeztekor a China és Chile számára Skodánál megrendelt és éppen akkorára elkészült hegyi és tábori ütegeket beállították ugyan hadseregünkbe, de persze mindez korántsem volt elég; hiányzott a tábori hadsereg nehéz tûzérsege is!

1915 tavaszától fogva, a Monarchia mérnökei és hadiipara hihetetlennek látszó teljesítményeket tudtak elérni. Nemcsak az elvesztett anyagot pótolták, hanem 1918 tavaszáig a meglévõ tûzérséghez még 820 új üteget (5280 löveget) állíthattak a hadsereg rendelkezésére. Ezekhez hozzászámítandó még 55 repülõelhárító- és 66 aknavetõüteg, 4—4 löveggel. 1917-tõl fogva Törökországba is mi küldtünk nehéz és hegyi tûzérséget.

Mindez a maga nemében páratlan teljesítmény volt ugyan, csak az kár, hogy nem a háború elején rendelkezünk ezzel a hatalmas tûzérséggel.

A nagy mû harmadik része a világháború tûzérségének teljesítményeit tárgyalja, még pedig a hadjárat kezdetétõl fogva a limanovai csatáig.

Látjuk fiaink mûködését a déli és északi harctéren. Átéljük velük a szerb hadszíntér nehézségeit, keserves küzdelmeiket az orosz gõzhenger fojtogató ereje ellen s a kárpáti tél borzalmait.

Kerchnawe tábornok felsorolja az egyes ütegek, tûzércsapatok kiváló — megörökítésre méltó — ténykedéseit a különbözõ harctereken. Sokszor találkozunk magyar tisztnek neveivel; magyar legénység, magyar ezredek magatartását sorolja fel példaképen a késõbbi nemzedék számára.

A neves szerzõk azt mondják, a könyv elõszavában, hogy a tûzértisztek szegények. Nem tudják érchen és márványban megörökíteni társaik emlékét, azért adták tehát ki a szeretettel írott gyönyörû mûvet, hogy elmondhassák halott társaiknak: „Exegi monumentum aere perennius!!“

Suhay Imre.

Kornel Abel: „*Karst*“ *Ein Buch vom Isonzo*. 3. Auflage 7.87 Schilling, fûzve 6.50 Schilling. Verlag A. Pustet Salzburg.

Éppen 20 éve, hogy a magyar köztudatba egy új fogalom ment át, mint a szenvedés, a nélkülözés s borzalom megszemélyesítője: a Karszt. A sors iróniája volt, hogy ép ezen a kopár magas hegy-ségen kellett sokszor a mi alföldi fiainknak küzdeni, kik soha azelőtt se hegyet, se követ nem láttak.

Idõszerû volt egy új könyvnek megjelenése, hiszen jubileumi mûnek mondhatnók, mely a 20. évfordulóra készült.

Egészen különös ez a Karst-könyv. Tulajdonképen minden tiszt megírhatta volna, aki a Doberdo poklában volt, vagy a St. Michele, a Mte dei sei Busi véráztatta, sokat említett állásait védte: de úgy leírni, amit érzett, látott, tapasztalt, ahhoz Abel kitűnő tollára, éles szemére és megértő, jó szívére volt szükség. A szerző csapattiszt volt, majd kétszeri sebesülése után, mint egy hegyvidéki vezérkari tisztje küzdötte végig a Karszt, a Tolmeini hídfő nehéz, véres harcait. Együtt szenvedett, nélkülözött a köz-katonákkal a legelső állásokban, mondhatni átérezte az idegőrlő csatákat, azért tudta olyan jól leírni benyomásait. Megismerte a szörnyű szomjúságot, a nélkülözést a nedves, sötét barlangokban, melyekből csak az est beállta után lehetett előbujni. része volt a pergőtűzek idegölő és demoralizáló szenvedéseiben s mégsem találunk sehol defaitista mondatot vagy gondolatot, csak komolyságot, megértést, emberi gondolkodást és a végletekig menő kötelességtudást.

A könyv olyan érdekes, hogy különösen az, aki a háborúban a Karszton járt, alig tudja letenni.

Suhay Imre.

Bolletino dell' Istituto Storico e di Cultura dell' Arma del Genio. 1955. évfolyam. I. füzet. pótfüzettel. 8^o 100+21 lap, 19 képpel. Róma, 1955.

Örömmel állapítjuk meg, hogy az olasz tudományos folyóiratokban elég gyakran látnak napvilágot Magyarországgal s a magyar történelemmel foglalkozó dolgozatok. Ebben a füzetben is találunk magyar hadtörténelmi tárgyú tanulmányt, még pedig:

Leone Andrea Maggiorotti táborszernagynak, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának. „Gli architetti militari italiani in Transilvania, nei secoli XIV e XVII” című értekezését, amely az Erdélyben s a hajdani „Partium” területén dolgozott olasz hadiépítésszek alkotásaival foglalkozik.

Besztercéről, Szamosújvárról, Kolozsvárról, Radnótról, Küüllővárról, Gyulafehérvárról, Nagyszebenről, Szászsebesről, Szatmárról és Nagyváradról van benne szó. (A szintén elszakított területen levő Temesvár és Lippa váráról, egy korábban megjelent tanulmány számolt be.)

Besztercén már a XIII. században is állott egy templomvár, a mostani város közepén. Köréje települt maga a város, amelyet szabálytalan sokszög alakjában vett körül a védőfal, hosszú kötéggáttal és apró tornyokkal. A déli homlokzat elé barbacan épült, amelynek két vége a főgát erősebben kiszögelő tornyához támaszkodott. A várost minden oldalról vizesárok övezte. Kapui közül kettő a déli, egy pedig az északi oldalon nyílt. A keleti és nyugati homlokzaton egy-egy gyalogajtó volt. Ezeket az erődítményeken, a XVI. században, bizonyos Petrus Italus dolgozott, aki talán Andrea Trevisanonak volt egyik alárendeltje.

Szamosújvár ma is fennálló, de erősen átalakított várkastélyát is olasz ember építette. Neve ismeretlen, mert az okmányokban csak mint „Italus” szerepel.

Kolozsvárott, a hajdani római colonia (Napoca) szomszédságában, szintén templomvár épült s a körötte levő várost a besz-

terceihez hasonló körfal övezte. Ezt a városfalat később többféle-képen módosították, de gyökeres és korszerű átépítésére soha se került a sor. A XVIII. század elején két olasz katonai építész is felmérte és lerajzolta a város körfalait. Az egyik térképen nincs aláírás, a másikat Giovanni Morando Visconti készítette 1710-ben.

A ma is fennálló, de külső és belső díszétől egyaránt megfosztott radnóti várkastélyt, II. Rákóczi György megbízásából építette Agostino Serena velencei mérnök. Lehet, hogy az eredeti nivoltából szintén kiforgatott Küküllővár is olasz mester műve. Az u. n. normann-típus szerint épült, t. i. az egész kastélyt egyetlen nagy tető fedi.

Gyulafehérvár olasz építészei közül már többet ismerünk. Így például Paolo della Mirandola, Francesco da Pozzot, Andrea Trevisanot, Simone Gengát és Ottavio Baldigarát. Alkotásaik azonban nagybárra megsemmisültek, mert helyet kellett adniok az 1714 és 1736 között Visconti tervei szerint épült új várnak.

Nagyszében középkorias körfalait Antonio da Bufalo, Andrea Trevisano és Francesco da Pozzo teljesen átalakította. Az u. n. Felsőváros három új kötőgátat s ugyanannyi hátraltolt szárnyú bástyát kapott. A leghosszabb kötőgát közepén „piattaforma” épült. Az Alsóváros kerítéséhez két bástyát függesztettek s a főgát elé helyenkint barbicanok is épültek.

Szászsebes védőművein, a XVI. század folyamán, bizonyos Messer Francesco és Messer Alessandro dolgozott.

Szatmár középkori vára négyszögletű volt, mindenik sarkán egy-egy kis toronnyal. Ezt egy másik, szintén igen egyszerű védővonal vette körül, mely a külvárost is magába foglalta. 1565 táján Ottavio és Giulio Baldigara, később a milanoi Giovan Paolo Cattaneo építkezett itt. A keleti és a nyugati homlokzatra apró bástyák, a kapuk védelmére pedig szabálytalan alakú védőművek épültek. A XVIII. században a Szamos balpartjára is épült egy „redoute”, a régi várkastélyhoz vivő híd oltalmára.

Legutoljára hagyta a szerző Nagyváradot, amellyel a legrészletesebben foglalkozik. Teljesen bizonytalan, vajjon dolgoztak-e olaszok Váradnak a XI. század utolsó negyedében keletkezett legrégebb védőművein? Annál inkább hihető ez az Anjouk korszakában, amikor Váradnak három olaszok lakta külvárosa volt. (Az Olaszi nevű városrészt azonban nem olaszok, hanem vallonok alapították).

Amidőn Gyulának 1566-ban történt eleste után, Váradból végvár és Erdély kulcsa lett, nem maradhatott többé addigi középkorias állapotában. Már 1568-ban megjelenik Váradon az imént említett Ottavio Baldigara s — úgy látszik — ő készítette a vár újjáépítésére az első tervet s alkalmasint ő vezette az 1569-ben megindult építkezést. De, mert nagyon sokfelé akadt dolga, Báthory István 1574-ben az urbinoi Simone Gengát rendelte a helyébe. Ez több hosszabb megszakítással dolgozott Váradon s 1595-ben is újra ott volt.

Maga az új vár az egyelőre érintetlenül hagyott középkori templomvárat öt bástyával és ugyanannyi kötőgáttal vette körül s mintaképeül alighanem az 1564-ben megkezdett torinoi cittadella szolgált.

Gengát, többszöri távolléte alatt, Domenico Ridolfini camerinoi herceg helyettesítette; majd a bolognai Gian Marco Isolani, végül 1598 után a corinaldoi Achille Tarducci került Váradra. De az utolsó bástyát már nem ő, hanem Bethlen Gábor fejeztette be 1618-ban.

A magyar forrásokban sehol se olvasható s így annál érdekesebb a szerzőnek az a megállapítása, hogy a váradi vár alatt is voltak — talán az egriekhez hasonló — folyosók. Pontosabb adatok — sajnos — nem szólnak róluk. Bizonyos azonban, hogy még 40 évvel ezelőtt le lehetett bocsátkozni egy az északi kötőgát alatt, vagyis a Csonka- és az Aranyos-bástya között húzódó, nagyrészt beomlott, földalatti folyosóba.

Az érdekes tanulmány három utolsó sora. Várad új gazdájához intézett kérdés: „Vajjon megőriz-e az új uraság az omladozó falakból néhány romot, tanújeleként annak a hosszú és hősiess küzdelemnek, amelyben dicsőséges földet segítettek védeni az olaszok is?” Bár nem magyar vonatkozású, de szintén érdekes,

Guido Battelli: „Filippo Terzi, architetto militare in Portogallo” című tanulmánya. A szerző négy évet töltött Portugalliában s így közvetlen és beható szemlélet alapján számol be Terzinek, ennek a kiváló hadiépítésznek, 20 évre terjedő, de eddigelé alig ismert portugalliai működéséről (1577—1597), amelynek színhelye többek között Lissabon, Coimbra, Setubal, Tomar és Viana do Castelo volt. Portugallia legdélibb csúcsán, a Capo San Vincen-tén, most is láthatók a Terzi építette hatalmas védőművek. A setubali kikötőt védő Castelo San Filippo a maga idejében a vár-építés egyik legjelesebb alkotása volt. Nagyszerű látvány, a Lima torkolatába épült Viana do Castelo, tornyaival és fogaspártájú kötőgátjaival. Nem hadiépítmény ugyan, de kétségtelenül Terzi mesterműve, a tomári kolostor pompás udvari homlokzata, amely sok részletében Palladio híres vicenzai bazilikájára emlékeztet.

A füzet „*Notiziario*” című rovatában, az egyes európai államokban a legutóbbi időben feltárt római maradványokról, továbbá az olasz hadiépítéset újabban felfedezett emlékeiről, végül több olaszországi hadiműemlék helyreállításáról találunk érdekes közléseket. A pótfüzetet

Enrico Clausetti tábornoknak „Giulio Cesare e la tecnica militare” című tanulmánya tölti meg, szakszerű s az eddigiektől sok részletben eltérő magyarázatot fűzve Julius Caesar „*Commentarii de bello gallico*”-jának a haditechnika körébe vágó fejezeteihez.

Bárha a római hadseregnek már korábban is voltak valamilyen műszaki alakulatai, a haditechnikát csak a nagy hódító galliai hadjárata fejlesztette ki rendszeresen. Julius Caesar jól látta, hogy olyan súlyos feladattal áll szemben, amelynek sikeres megoldhatása végett, lépten-nyomon a haditechnika segítségéhez kell folyamodnia. Még mielőtt galliai hadjáratát megindította volna, 58-ban Kr. e. elrendelte a genfi tó nyugati vége és a Jura-hegység közötti széles hézag elzárását, árkok, tornyok és castellumok rendszerével, amelyben az ókori határvédelem tanulságos példáját láthatjuk.

Kr. e. 55-ben vitte át seregét a Rajnán, még pedig egy külön erre a célra vert hídon, a szerző véleménye szerint, a mai Köln táján. Clausetti tábornok részletesen magyarázza, hogyan készültek az egyes hídjármok s hogyan kötötték őket egymással össze. A híd 10 nap alatt készült el. Sajátságos, hogy éppen a világ legnagyobb hadvezére — I. Napoleon — nem méltányolta eléggé Caesarnak ezt a maga idején nagyszerű alkotását, sőt azt mondotta róla, hogy 6 nap alatt is elkészülhetett volna.

Egy másik ilyen jeles műszaki teljesítmény az a hatalmas földgát volt, amellyel Caesar elzáratta az ostromolt Avaricumból kivezető egyetlen járható hézagot. Ez az „agger“ mintegy 110 méter hosszú, 17 méter széles és 24 méter magas lehetett. Kedvezőtlen évszakban, az ellenség folytonos ellentámadásai között, körülbelül egy hónap alatt készült el (52. Kr. e.).

A harmadik példa, amelyet a szerző idéz. Alesia, a mai Alise Sainte Reine (Côte d'or departement) ostroma. A hajdani Alesia egy, most Auxois nevű, környezete fölé 160—170 méternyire emelkedő, teljesen elszigetelt magaslatra épült, amelynek északi oldalán az Ose, déli oldalán pedig az Oserain folyik.

Caesar, miután a rendszeres ostromot elhatározta, a gyalogság és a lovasság számára 4—4 tábort készíttetett; körülbelül 16 kilométer hosszú vonalon 25 támaszpontot építtetett s az egész vonal elé 20 láb széles árkot ásatott. Azután pedig kiépítette a „Contravallatio“ és a „Circumvallatio“ vonalát. Az előbbi mintegy 16 kilométer hosszú kettős árokból állott. A városhoz közelebb esőbe az Oserain vizét vezették, a másik árok száraz volt s mögötte 4 méter magas földgát húzódott. A gát külső oldalán cölöpsor s 25 méterenként egy-egy torony volt. Ezenkívül mindkét vonalat többsoros ágtorlasz és farkasverem is biztosította.

Ugyanilyen szerkezetű volt a körülbelül 21 kilométer hosszú Circumvallatio is. Természetes, hogy egyik se alkotott összefüggő és egységes mintára épült vonalat, hanem a térszín szerint változó összetételű volt. A Circumvallatio a Monte Auxoistól nyugatra eső sík területen volt legerősebb, mert arrólfelől felmentőhad jövetelére lehetett számítani. Ezt a nagy munkát nem is egészen egy hónap alatt végezték el Caesar katonái. Alesia ostroma és bevétele nem csupán az egykorúak körében keltett bámulatot; hanem bámulat tárgya ma is, a szakértők és tudósok világában.

Gyalóka Jenő.

Pio Paschini: *La flotta di Callisto III (1455—1458)*. Archivio della R. Società Romana di Storia Patria. Voll. LIII—LV. Roma 1935, pp. 177—254.

Az 1456-i belgrádi hadjárat sötét hátterének megvilágítását nyújtja Paschini jelen tanulmánya, s mint ilyen, hiánypótló a magyar történeti irodalomban is, mely ezt a világraszóló eseményt az európai politika keretéből kiragadva, elszigetelt jelenségként szokta tárgyalni.

A szerző szerint Mohamed belgrádi hadjárata visszahatása ama nagyszabású akciónak, melyet III. Callixtus pápa indított

a szultán ellen azon szándékkal, hogy kereszteseivel Fülöp burgundi herceg vezetése alatt a szárazföld felől, flottájával pedig a tengerről ostromolva meg Konstantinápolyt, kiszorítsa a törököt Európából. Bátoros legátusai és kereszties hadjáratot hirdető szerzetesi közreműködésével, sikerült európaszerre némi rokonszenvet és érdeklődést keltenie terve irányában, de midőn annak kivitelét megzavarta a szultán váratlan támadása, teljesen magára hagyatva, egy nagyszerű flotta vízrebocsátásával igyekezett a Magyarországot fenyegető török haderőt megbontani. Ebben a keretben szemlélve a belgrádi hadjárat előzményeit, Paschini tanulmánya sok homályos tény megfejtésével szolgál, azonfelül teljesen átfesti azt a magyar történetíróktól különben figyelemre nem méltatott képet, melyet Pastor nyújtott a Belgrádot védelmező magyar sereg és a pápai flotta viszonyáról.

A pápák jeles történetírójával szemben, ki Callixtus flottájának működését Pietro Urrea tarragoniai érseknek parancsnokká való kinevezésétől, vagyis 1455 szeptember 20-ától datálja, Paschini kimutatja ez állítás lehetetlenségét, beigazolvva, hogy a pápának nápolyi követéhez írt, alább idézendő dátum nélküli levele nem vonatkozhatik 1455 őszére, hanem csakis Belgrád ostromának idejére. De ott is téved Pastor, midőn Urrea „árulásával“ hozza kapcsolatba Scarampo bíboros megbízatását, holott a tarragoniai érsek pedagózia csak 1456 augusztusában történt, a bíboros kinevezése pedig még 1455 december 20-án.

Mindezzel ellentétben való igaz, hogy Urrea csak a szervezés és átépítés alatt álló flotta kapitánya („prefetto e capitano“) volt, míg Scarampo bíboros legatíója admirálsi címmel és jelleggel („governatore generale, capitano e condottiere generale“) bírt. De az akció már csak azért sem indulhatott meg 1455-ben, mert a gályák építése csak 1456 tavaszán végződött be, melyről Scarampo április 26-án értesíti Kapisztránói Szt. Jánost, kérve őt, tartsa készen a magyarországi kereszties hadakat, hogy vele egybehangozóan kezdjék meg a hadműveleteket. Ekkor már külön e célra rendelt futár, Giacomo da Bergamo, tart állandó összekötő szolgálatot a magyarországi kereszties hadsereg és a pápai flotta között. Sajnos, a bíboros admirális csak kénytelen-kelletlen teljesítette rendkívüli megbízatását, s április helyett csak június 11-én szállott a tengerre flottájával, mely 26 nagy gályából állott 1000 tengerésszel, 5000 katonával és 500 ágyúval.

A pápa egyenes útasítására, a flottának Ragusa elé kellett volna felvonulnia, e helyett azonban Scarampo Nápolyban kötött ki, hol Urrea nem átalotta a vezetése alatt álló 16 gályát Alfonso király egyéni érdekeinek szolgálatába állítani, ugyanakkor, midőn Mohamed szultán már elérte volt (július 5-án) Belgrád várát. A magára hagyott Magyarország kétségbeesett sikolyának ad meg-rázó kifejezést a pápának nápolyi követéhez (s nem Carvajalhoz, mint Paschini hiszi) írt levele, hogy a hanyag Scarampót kötelességének teljesítésére sarkalja: „Csak a gályák megmutatása Ragusa előtt a mi nevémben, ha kis számban is, elég volna, hogy bátorságot öntsön a magyarokba, kik semmi hasznát nem látva a mi flottánknak, az ég felé szórják panaszait: Hol van a mi Istenünk, hol a pápa, hol a keresztény fejedelmek? Megöljük a

legátust, békét kötünk a törökkel, s pusztulni engedjük a keresztény nemzeteket, melyek cserben hagytak minket! Oh árulók: tarragóniai érsek, Olzina kommandátor, parancsnokai annyi gályának, melyekkel a törököket megzavarhatnák, a görögöket lázadásra készíthetnék és megszabadíthatnák a magyar nemzetet!... Et placet nobis quod omnes videant quae scribimus Deum invocando in testem, *et iterum praecepimus et mandamus legato nostro quod... cum nostris galeis recedat et ostendat se in Ragusio*“ hogy Magyarországon mindenki tudomást szerezzen jelenlétéről.

Erre az erélyes útasításra már cselekedni kellett, mindazonáltal Scarampo nem Ragusa, hanem egyenesen Konstantinápoly elé vezette flottáját, általános rémületbe ejtve az egész török birodalmat. Az újabb történetírók Guglielmotti nyomán, a bíboros-admirális ezen lépését egyenes kapcsolatba hozzák a július 22-én kivívott belgrádi győzelemmel, azt állítva, hogy a flotta akciója öntött lelket a magyarokba, s futamította meg a szultánt. Ezzel szemben Paschini kimutatja, hogy Scarampo csak augusztus 6-án indult el Nápolyból, s következésképp semmi befolyással sem lehetett a belgrádi csata sorsára.

A keresztény fejedelmek a belgrádi győzelem után nem tekintették többé aktuálisnak Callixtus nagy tervét, aki teljesen magára hagyatva sem szűnt meg újabb gályák építésével gyarapítani flottáját, hogy — mint Carvajal bíborosnak írta — „képessé tegye nem csupán a Magyarországot fenyegető török haderő megsztására, hanem Konstantinápoly visszafoglalására is“. Egyelőre azonban be kellett érnie szerényebb eredményekkel, minő Stalimene, Mitilene és Tasso szigeteinek visszafoglalása volt 1456 őszén, vagy legdicőbb fegyverténye 1457 aug. 9-én, mikor szétverte a Mitilénét ostromló török haderőt, mely 2000 halottat és 1000 sebesültet hagyott hátra. Hovatovább azonban be kellett látnia a pápának, hogy szárazföldi hadsereg nélkül nem valósíthatja meg álmát, de kérése a keresztény fejedelmekhez, kiket Rómába tanácskozásra hívott, siket fülekre talált.

Vérmes reményeit csakhamar fellobbantotta Hunyadi Mátyásnak királlyá választása, akit Scarampóhoz írt levelében az isteni gondviselés küldöttjének vél nemcsak Konstantinápoly, de Görögország, sőt a Szentföld visszahódítására is. Éppen ezért féltő aggodalommal viseli szíven Magyarországot helyzetét: „Buzdítjuk okosságodat e nehéz időkben — írja a bíboros admirálisnak 1458 május 29-én — midőn a török újra megtámadni készül Magyarországot, de mi teljes erőnkéből fogunk neki ellenállani flottánk fenntartásával, nehogy távozásod még nagyobb bátorságot adjon a töröknek.“ Sajnos, Callixtus pápa nem érte meg, hogy Mátyás királyban meglássa álmai megvalósítóját, mert 1458 augusztus 6-án elhalálozott, amely eseménnyel a pápai flotta expedíciója is lezárult.

Végeredményben Callixtus flottája, ha többé-kevésbé jelentékeny győzelmekkel meg is tudta akadályozni a törökök tengeri hatalmának terjeszkedését, nagyszabású támadás kifejtésére, minő épp Konstantinápoly visszafoglalása lett volna, képtelennek bizonyult egy vele egybehangzóan működő szárazföldi hadsereg hiá-

nyában. E miatt kellett elbuknia utódja, II. Pius vállalatának is, midőn Callixtus álmát felelevenítve, Scarampo viharvert hajóit újra vízre bocsátotta.

Paschini önálló kutatásokon alapuló, s eredeti meglátásokban bővelkedő tanulmánya magyar szempontból is érdekes olvasmány, mely sok új vonással színezi ama kornak történelmünkben fel-tetsző zord képét.

(Róma.)

Florio Banfi.

